

چه عواملی باعث رشد سیاسی حوزه علمیه قم در سده اخیر شد؟

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، به تشریح عواملی پرداخت که موجب رشد سیاسی حوزه علمیه قم در سده اخیر شده است.

به گزارش خبرگزاری حوزه، حجت‌الاسلام والمسلمین سیدسجاد ایزدهی در نشست علمی «گرایش‌های دانش سیاسی حوزه علمیه قم در سده اخیر» گفت: هرکدام از دوران‌های سیاسی حوزه اقتضانات خاص خود را دارد و در هر زمانی از یک تحول کیفی و کمی متناسب با زمان خود بهره‌مند است.

وی افزود: اگر به زمان آیت‌الله حاج شیخ عبدالکریم حائری بنگریم، باید فضای رضاخانی و استبداد شدید این دوره را بررسی کنیم. ایشان حس کرد که نمی‌توانست، استبداد رضاخانی را از بین ببرد؛ ولی نمی‌توانست در زمینه رشد فضای دینی هم بی‌تفاوت باشد.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی یادآور شد: اگر قرار باشد که از بحث توسعه دانش سیاست اسلامی که عمدتاً در فقه سیاسی، فلسفه سیاسی، کلام سیاسی، عرفان سیاسی، روش‌شناسی سیاسی و... جای می‌گیرد سخن بگویم در دوره آیت‌الله حائری رحمته‌الله این بحث‌ها چندان زیاد نبود؛ زیرا حاکم موجود اصلاً این نوع حوزه را برنمی‌تابید و با عده‌ای هم مواجه بود که صرفاً با یک رویکرد ظاهری از حوزه موافق بودند.

وی افزود: حاج شیخ عبدالکریم به دنبال توسعه زبان‌های خارجی در حوزه بودند؛ ولی عده‌ای از بازاربان گرفته تا دیگران، مخالف این حرکت بودند و می‌گفتند که نباید وجوهات صرف این موارد شود و در کل اجازه ندادند که این فضا شکل بگیرد.

حجت‌الاسلام والمسلمین ایزدهی یادآور شد: در سال‌های پس از رحلت مرحوم حاج شیخ عبدالکریم حائری در دوران مراجع ثلاث، مشکلات خاصی در حوزه حکم‌فرما بود؛ از جمله اینکه بودجه و ساختار مناسبی در حوزه وجود نداشت و مراجع عظام تلاش کردند که ماهیت حوزه را در هر شرایطی حفظ کنند.

نشست «مواجهه حکمای حوزه علمیه قم با فلسفه اخلاق در سده اخیر»، از سلسله نشست‌های یکصدمین سال بازتأسیس حوزه علمیه قم برگزار شد.

به گزارش خبرگزاری حوزه، حجت‌الاسلام والمسلمین مجید ابوالقاسم‌زاده در این نشست، ضمن اشاره به تعریف اخلاق، در رابطه با پیشینه فلسفه اخلاق، گفت: مباحث فلسفه اخلاق را در طول تاریخ تفکر فلسفی و عقلی در علم کلام، اصول فقه، فلسفه و منطق داشتیم؛ اما دانش فلسفه اخلاق را به‌صورت مستقل نداشتیم و به‌صورت پراکنده در اندیشه و علوم مختلف اسلامی حضور داشته است.

وی افزود: سده اخیر حوزه علمیه قم، این مباحث را به‌صورت مستقل و متمرکز در آرا و آثار علامه طباطبایی رحمته‌الله و شاگردان ایشان مشاهده می‌کنیم و تا پیش از ایشان، در قالب مباحث اصولی، منطقی و کلامی مطرح می‌شد.

این استاد فلسفه اخلاق، با بیان اینکه مرحوم علامه طباطبایی، در کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم، مقاله‌ای را به‌عنوان ادراکات اعتباری اختصاص می‌دهد، گفت: شهید مطهری علاوه بر باوروقی که به اصول فلسفه می‌زند، دیدگاه استادشان را به‌مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد. همچنین کتاب دیگری با عنوان نقدی بر مارکسیسم بحث اطلاق و نسبیت اخلاقی را مطرح می‌کند و در کتابی مستقل به فلسفه اخلاق می‌پردازد.

وی اظهار کرد: مرحوم علامه مصباح یزدی در خلال آثار متعددی به بحث فلسفه اخلاقی پرداخت که از جمله آنها اخلاق در قرآن است؛ همچنین دروس فلسفه اخلاق و

وی ادامه داد: تجربه نامناسب از مشروطه تا آن زمان که اولین انقلاب فراگیر در ایران بود و به استبداد و حاکمیت رضاخانی منجر شد و عملاً در دوره مراجع ثلاث، عرصه سیاسی در حوزه رنگ و بوی خاصی نگرفت. حجت‌الاسلام والمسلمین ایزدهی یادآور شد: مرحوم حاج شیخ عبدالکریم حائری در عرصه ولایت فقیه بحث‌هایی داشتند و این‌گونه نبود که ایشان اصلاً سیاسی نبود.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی افزود: در زمان آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله فضای خاصی در جامعه رخ داد. امام خمینی و آیت‌الله فاضل رحمته‌الله از ایشان دعوت کردند که به قم بیایند و مرجعیت را بپذیرند. در آن زمان فضای سخت حکومت رضاخانی هم وجود نداشت؛ ولی عملاً فضای نرم‌افزاری و روشن‌فکری و عالمان دگراندیش حاکم شد و مرحوم آیت‌الله بروجردی در ابتدا ترجیح دادند که فضای عمومی حوزه را حفظ کنند. وی افزود: ایشان فضای حوزوی صرفی را که عمدتاً شامل درس و بحث‌هایی که غیر ناظر به حوزه و جامعه بود، به فضای جامعه بردند. درس‌ها در این دوره توسعه می‌یابد؛ ولی برخی بازاری‌ها باز هم مخالفتی پیرامون توسعه علوم جدید داشتند. همچنین در زمینه رشد فلسفه هم، مباحثی مطرح شد؛ ولی آیت‌الله بروجردی تلاش کردند که اصل حوزه حفظ شود.

حجت الاسلام والمسلمین سیدسجاد ایزدهی بررسی کرد

به‌گفته عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تجربه تلخ مشروطه سیطره خاصی در میان تصمیم‌گیرندگان داشت. ایشان تلاش کردند که حضور دین در جامعه حفظ شود؛ زیرا در آن زمان، بحث‌های سوسیالیستی و دگراندیشی و مادی‌گرایبی تضح گفته بود. عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی اظهار کرد: در این دوره مجله مکتب اسلام و سالنامه مکتب تشیع منتشر شد که بسیاری از امور ناظر به اجتماع و تربیت و سیاست بود. در این دوران بود که بُعد اجتماعی تا حد زیادی در حوزه رشد می‌کند. در این ایام آموزش بانوان به‌عنوان طلبه کم کم رشد می‌کند و فضای دین به سمت جامعه می‌رود.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی افزود: مرحوم امام در آن دوره کتاب کشف‌الاسرار را در رد کتاب حکمی‌زاده می‌نویسد. این کتاب بیشتر ناظر به مباحث کلامی است.

وی ادامه داد: حوادث محرم ۴۲، عاشورا و فیضیه و مباحث پیرامون کاپیتولاسیون باعث تبعید امام رحمته‌الله شد و ایشان نیز عملاً این مباحث را در دوران تبعید نگاشته و تدریس کردند. بعدها ترجمه تقریرات ایشان به ایران می‌آید و تأثیرات جدی خود را نیز ایجاد کرد. البته در آن زمان فضاهای گسترده‌ای علیه شیعه نیز آغاز شد. مرحوم خورشاه‌خی، خرازی، دین‌پور، استادی و... نشریاتی را منتشر می‌کنند و فضای سیاسی حوزه درگیر نظام شد و هرچه به انقلاب نزدیک‌تر می‌شویم، طلاب جوان نویسدتر شدند و جزوه‌های مختلفی را منتشر کردند که عملاً به دستگیری آنها منجر شد.

عضو پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی بیان کرد: در این ایام، کتاب شهید جاوید یک قرأت حکومتی از ماجرای کربلاست که البته رده‌هایی در این زمینه نوشته شد و ادبیات خاصی از واقعه کربلا و شهادت امام حسین رحمته‌الله نوشته شد که فراتر از ادبیات عرفانی و فردی گذشته بود.

وی گفت: آیت‌الله مکارم در نوشته‌های خود، خطوط حکومت اسلامی را ترسیم می‌کند. کتاب مدینه فاضله در سال ۵۴ نوشته می‌شود و مرحوم روحانی، نظام حکومت در اسلام را در سال ۵۵ می‌نویسد و کتاب حکومت در اسلام نیز، در همین دوران نوشته می‌شود. حکومت علوی و کتاب ولایت و زعامت علامه نیز، در این عرصه به فضای گفتگمانی علمی وارد شد؛ البته ترجمه‌های خوبی از کتب عربی نیز وجود داشت که مقام معظم رهبری در آن زمان کتاب صلح امام حسن رحمته‌الله را ترجمه کردند. در این دوران بود که کتاب‌های سید قطب نیز، به ایران آمد و عملاً فضای سیاست در قبل از انقلاب اسلامی، این موارد را پوشش می‌دهد.

حجت‌الاسلام والمسلمین ایزدهی یادآور شد: در دوران پس از انقلاب، این اقتضانات گسترده‌تر شد و قوانین باید به میدان می‌آمد. کتاب‌های بسیاری زیادی در حوزه ولایت فقیه نگاشته شده است. کتب فقه سیاسی در قالب مجموعه کتاب و تک‌نگاری به‌رشته تحریر درآمدند و نسل جدیدی از محققان در عرصه فقه سیاسی شکل گرفت. امام راحل رحمته‌الله بیان کردند که مجتهد باید در عرصه سیاسی نظر خاص داشته باشد. حکومت جنبه علمی فقه است. این نوع نگاه به فقه و حکومت و نگاه انضمامی، تأثیرات عمیقی در حوزه فقه ایجاد کرد.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی تصریح کرد: هرچه در این زمان، از گذشته یعنی از مرحوم حاج شیخ عبدالکریم و آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله و امام رحمته‌الله بگویم، به‌علل مختلفی در این سی‌سال، دانش سیاسی حوزه دارای عمق و کیفیت شده است. حوزه‌ها به این سمت گرایش پیدا کرده‌اند و در چند عرصه، دانش سیاسی در این مرکز بزرگ علمی توسعه پیدا کرده است. تفسیر و عرفان و روش‌شناسی و فقه سیاسی در عرصه‌های مختلف رشد پیدا کرده است.

وی افزود: مؤسسه در راه حق، اوایل انقلاب مهمترین دایرمدار این حوزه بود؛ ولی بعدها دانشگاه باقرالعلوم رحمته‌الله شکل می‌گیرد و علمای بزرگی در حوزه رشد می‌کند و کتاب‌های گسترده‌ای نگاشته می‌شود و کتاب‌هایی در حوزه دانش‌های مصطلح تألیف می‌شود و کتب فقه سیاسی در کتاب‌های سال حوزه خودنمایی می‌کند. به‌گفته عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، فقه امنیت و فقه دولت و فقه سیاست نیز در سطوح علمی ارشد و دکتری شکل گرفته است و فصلنامه‌های گسترده‌ای نیز در این عرصه در حوزه علمیه قم شکل گرفته است. کتاب‌ها و فصلنامه‌ها و اندیشمندان و دانشمندان در حوزه علم و فلسفه سیاسی در این دوره به اوج رسیده است.

این استاد حوزه بیان کرد: فلسفه سیاسی متعالی و قرائت‌های متعددی از فلسفه اشراق و متعالیه و فلسفه سیاسی از منظر امام راحل رحمته‌الله در حوزه شکل گرفته است. کلام سیاسی نیز، در حوزه با حضور علمایی چون آیت‌الله سبحانی رشد یافته است.

وی افزود: در یک‌صدسال اخیر یک دانه کاشته شده و سبزه‌هایی خارج شده و امروز با یک حجم وسیعی از مجموعه مسائل عرصه سیاست مواجه هستیم. نظامی که داعیه‌دار نظام تمدنی است، باید چارچوب‌های فکری و قرائت‌های خاصی برای همه کشورهای جهان و نظامات مرتبط با هر کشوری را ارائه کند. مبانی و روش و منابع و قواعدی داریم که امتداد این حوزه می‌تواند، تحولات شگرفی در عرصه‌های مختلف ارائه دهد.

رشد تصاعدی و تکاملی فلسفه اخلاق در سده اخیر حوزه علمیه قم

رئیس پژوهشگاه مطالعات اسلامی جامعه‌الزهرای رحمته‌الله بررسی کرد

است؛ زیرا برای برای پاسخگویی به شبهه

نسبی‌گرایی اخلاقی است که در غرب نهادینه شده و به دنبال این است که در رفتار

جامع اسلامی نیز ایجاد کنند تا هرکسی

آن‌طور که تشخیص می‌دهد، عمل کند.

وی ادامه داد: مرحوم علامه طباطبایی،

نظریه‌ای با عنوان اعتباریات دارند که بعد از

ایشان، مورد نقض و ابرام‌های متعددی قرار

گرفته است. برخی با این نظریه سعی کردند

که نسبی‌گرایی اخلاقی را استفاده کنند که با

نگاه هستی‌شناسانه، اعتباریات برخاسته از

سلاقی فردی و توافقی‌های جمعی، از واقعیت

نشأت نمی‌گیرد و اعتباری است و خاستگاه

و منشأ واقعی ندارد؛ اما حقیقت این است

که نظریه اعتباریات علامه طباطبایی رحمته‌الله

کاملاً برخاسته از دیدگاه واقع‌گرایانه است و

اخلاق و باید و نبایدهای اخلاقی برخاسته

از اقتضانات واقعی، امور تکوینی و مصالح

و مقاصد واقعی است.

رئیس پژوهشگاه مطالعات اسلامی

جامعه‌الزهرای رحمته‌الله تأکید کرد: واقع‌گرایی در

اینجا به‌معنای واقع‌گرایی حداکثری است؛

یعنی برای جملات اخلاقی، منشأ واقعی

داشته باشیم هم کفایت می‌کند و لازم

نیست، مابه‌ازای واقعی داشته باشیم؛ مثلاً

کتاب، مابه‌ازای واقعی دارد و می‌توان آن را در

دست گرفت؛ اما عدالت، دینی و در دست

گرفتنی نیست؛ اما منشأ واقعی دارد.

حجت‌الاسلام والمسلمین ابوالقاسم‌زاده

عنوان کرد: نسبی‌گرایی اخلاق به این

معناست که هیچ حکم اخلاقی ثابت و

مطلق نداریم؛ بلکه همه احکام اخلاقی

متغیر، نسبی و تابع زمان و مکان هستند.

وی با بیان اینکه مطلق‌گرایی دو قسم

دارد، اظهار کرد: مطلق‌گرایی حداکثری بیان

می‌کند: هیچ حکم اخلاقی تغییر نمی‌کند؛

اما مطلق‌گرایی معتدل و میانه بیان می‌کند:

برخی از احکام ثابت و تابع شرایط واقعی

هستند؛ مانند خوب بودن عدالت؛ اما برخی

از احکام دیگر تغییر می‌کند؛ اما تابع شرایط

عینی و واقعی است و به‌صورت دل‌خواه

نیست.

رئیس پژوهشگاه مطالعات اسلامی

جامعه‌الزهرای رحمته‌الله با بیان اینکه بر اساس این

تعاریف، دیدگاه علامه طباطبایی واقع‌گرایی

حداکثری و مطلق‌گرایی معتدل است،

افزود: همه شاگردان علامه طباطبایی رحمته‌الله

گزاره‌ای اخلاقی را یقینی می‌دانند که

در نوع بدیهی، نظری، وجدانی، اولی و...

متفاوت هستند. شهید مطهری فطری

می‌داند؛ اما این فطری به‌معنای افلاطونی

نیست که انسان از بدو تولد خوب و بد را

می‌داند؛ بلکه فطریات به‌معنای اولیات به

این معناست که وقتی انسان به مرحله درک

و تصور اجزا و مفاهیم رسید، خود به خود به

تصدیق می‌رسد.

حجت‌الاسلام والمسلمین ابوالقاسم‌زاده،

در معنای دیگر فطری گفت: فطریات یعنی

ویژه‌نامه حوزه مد ساله ۲ /

در نشست تطور اندیشه مهدویت

در سده اخیر حوزه علمیه قم مطرح شد

تولید حدود ۶ هزار کتاب مهدویت در حوزه علمیه قم

در نشست «تطور اندیشه مهدویت در حوزه علمیه قم در سده اخیر» اعلام شد: بعد از انقلاب اسلامی حدود ۶هزار کتاب در رابطه با مهدویت در حوزه علمیه قم نوشته شده که نسبت به گذشته، رشدی چندین برابری داشته است.

به گزارش خبرگزاری حوزه، حجت‌الاسلام والمسلمین معنوی در نشست «تطور اندیشه مهدویت در حوزه علمیه قم در سده اخیر» که به‌صورت برخط برگزار شد، با اشاره به روند اندیشه مهدویت در طول تاریخ تشیع، عنوان کرد: بعد از انقلاب اسلامی حدود ۶هزار کتاب در رابطه با مهدویت در حوزه علمیه قم نوشته شده که نسبت به گذشته، رشدی چندین برابری داشته است.

وی ادامه داد: سیر تطور اندیشه مهدیت در حوزه علمیه قم، به شش مرحله تقسیم می‌شود که مرحله اول آن، «اندیشه‌ورزی اعتقادی و تربیتی در مهدویت» است که در این مرحله، برای اولین‌بار مهدویت مورد مطالعه اعتقادی و تربیتی قرار گرفت و اگر به صدسال اخیر برگردیم، شاید بتوان گفت که کتاب منتهی‌الآمال به‌صورت ضمنی به مهدویت می‌پردازد و با رویکرد اعتقادی و تربیتی مطالبی تدوین می‌شود.

کارشناس مهدویت، با بیان اینکه مرحله دوم، «تحلیل حدیثی در حوزه مطالعاتی مهدویت» است، اظهار کرد: مجموعه احادیثی در زمینه مهدیت شکل گرفته بود؛ اما دسترسی مخاطب به این مجموعه حدیثی، پراکنده بود؛ همچنین احادیثی وجود داشتند که برای مخاطب قابل فهم نبودند و نیازمند توضیح بودند؛ همین مسئله باعث شد، مرحوم آیت‌الله صافی گلپایگانی کتاب «منتخب‌الآثر فی‌الامام الثانی عشر رحمته‌الله» را نگارش کنند.

وی با اشاره به اینکه تدوین این کتاب ۷۰سال طول کشید و احادیث به‌صورت روایت به روایت تفسیر شدند، بیان کرد: تسهیل دسترسی مخاطب به احادیث پراکنده در منابع متعدد و تبیین مهدویت با رویکرد فقه‌الحدیث، دو ویژگی این کتاب است.

این استاد حوزه، با بیان اینکه در مرحله سوم، حوزه دانشی مهدویت توسعه پیدا می‌کند، گفت: در این مرحله مؤسسات و مراکز مهدوی که ذیل حوزه علمیه قم فعالیت می‌کنند؛ مثل مرکز تخصصی مهدویت و مؤسسه آینده روشن، شکل گرفتند و مهدیت از یک آموزه و اندیشه حدیثی، به یک حوزه دانشی و تفکر راهبردی تبدیل شد.

وی با اشاره به اینکه در این مرحله شاهد تأسیس مجلات و نشریات علمی و پژوهشی ویژه مهدیت هستیم، ادامه داد: در حوزه علمیه قم، دیدگاه مستشرقان و غرب‌شناسان در مهدویت اعم از حوزه سلبی و ایجابی مورد مطالعه قرار گرفته است.

این کارشناس مهدویت، با بیان اینکه «مطالعه موضوع‌شناختی مهدویت»، مرحله چهارم این سیر است، عنوان کرد: تطور دانشی در حوزه مهدیت، هرگز به تعارض دیدگاه‌ها منجر نشد؛ بلکه تفاوت مطالعاتی به تفاوت بینشی و اندیشه مطالعاتی تبدیل شد.

حجت‌الاسلام والمسلمین معنوی اضافه کرد: در مرحله ششم شاهد رشد مصادر و منابع مهدیت هستیم و بعد از انقلاب اسلامی، شش هزار اثر در زمینه مهدویت در حوزه علمیه قم تولید شد.

وی افزود: درست است که این آثار در رتبه‌های علمی متفاوتی قرار دارند؛ اما شاهد توسعه کمّی و کیفی هستیم و پدیدآورندگان، به زمینه‌های متعدد مسئله مهدویت پرداختند.

کارشناس مهدویت تأکید کرد: این شش هزار اثر مربوط به حوزه علمیه قم است و مجموعه آثار تولیدشده بیشتر است و علاوه بر این، در حوزه سامرا نیز شاهد فعالیت گسترده‌ای در زمینه امامت و مهدویت هستیم.

وی گفت: در مرحله پایانی، شاهد تحقیق علمی در زمینه مهدیت هستیم که این امر برای اولین‌بار در دهه اخیر شکل گرفت

و غیر از مقالات تخصصی، بیش از دو هزار مقاله علمی ترویجی در این زمینه تولید شده و حدود ۴۰۰ رساله در حوزه علمیه، با موضوع مهدویت‌پژوهشی شکل گرفته است.

این محقق مهدویت، با اشاره به شکل‌گیری درس خارج مهدویت، اظهار کرد: مهدوبیتی که در سده گذشته در چند کتاب حدیثی خلاصه می‌شد، امروز به‌اندازه‌ای تطور مطالعاتی و غنای محتوایی داشته است که زمینه درس خارج آن را نیز فراهم کرده است.

اشتراک افق حوزه

۰۲۵-۰۳۲۹۰۰۵۳۶

۰۹۱۹۶۹۱۴۴۵۰